

IV. Свіжий погляд на давні тексти

УДК: 130.123.4"15/20"

*Маринчак Віктор
(Харків)*

Інтенційно-екзистенційна катастрофа як аксіологічний виклик пізнього Ренесансу

У статті окреслюється поняття інтенціонально-екзистенційної катастрофи як катастрофи у внутрішньому світі героя, а також на матеріалі трагедії «Гамлет» досліджується особливий різновид такої катастрофи, що пов'язаний із спустошенням інтенційної сфери суб'єкта, із втратою нею повноти та неможливістю її доповнення. Феноменологічний підхід дозволяє розробити концептуальний апарат дослідження ціннісного змісту твору, що дає можливість по-новому висвітлити явище внутрішньої катастрофи, побачити її зв'язок із проблемами повноти буття, екзистенції та внутрішнього світу. При цьому Гамлет розглядається як інтенціональний суб'єкт, тобто як суб'єкт сприйняття, переживання, розуміння, усвідомлення, вибору, відповідальності, поведінки та екзистенції. В статті детально аналізується стан внутрішньої катастрофи Шекспірового персонажа, його екзистенційна самотність, відчуття неможливості досягнення повноти буття. Для виходу із такого стану, для доповнення своєї недостатності й частковості Гамлетові вкрай необхідною була любов, тож стосунки героя з Офелією автор статті розглядає в контексті його внутрішньої катастрофи із застосуванням інтенціонально-екзистенційного підходу.

Ключові слова: *інтенціональний суб'єкт, інтенціонально-екзистенційний підхід, інтенціонально-екзистенційна катастрофа, екзистенційна самотність, любов, Гамлет, Офелія.*

Катастрофізм як явище, властиве змістовності літературного твору, зазвичай вважається відкриттям ХХ століття (в усякому разі так це виглядає в межах літературознавчої і критичної рефлексії¹). Проте слушною здається думка Д. Чижевського про катастрофізм як явище універсального характеру².

Дійсно, якщо мати на увазі зображення в літературному творі соціальних і політичних катастроф чи катастроф, яких зазнає в своїй індивідуальній долі людина, то можна сказати, що європейська література з часів античності в значній своїй частині змістовно катастрофічна.

Втім, є те, що в реальності й літературі з'являється лише в нові часи – це катастрофа внутрішня, яка тут позначається як інтенційно-екзистенційна. Поняття екзистенційної катастрофи, екзистенційного катастрофізму вже відомо в літературознавстві³. Я пропоную використовувати поняття інтенційно-екзистенційного катастрофізму в зв'язку з тим, що вважаю феноменологічний підхід⁴ і зокрема поняття інтенціональності⁵ досить ефективними при дослідженні катастрофізму, але саме в його особистісному вимірі,

¹ Див.: Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 260.

² Чижевський Д.І. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. І. Чижевський. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – С. 228.

³ Моренець В. Цит. вид. – С. 277.

⁴ Уліцька Д. Феноменологічна філософія літератури / Д. Уліцька // Література. Теорія. Методологія. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 114-135; Ингарден Р. Про пізнавання літературного твору / Р. Ингарден // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2001. – С. 176-208.

⁵ Гуссерль Э. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – Санкт-Петербург : «Наука» – «Ювента», 1998. – 315 с.; Маринчак В.А. Іntenціональне дослідження ціннісної семантики в художественному тексті / В. А. Маринчак. – Харьков : Фолио, 2004. – 287 с.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

катастрофізму, який торкається внутрішнього світу, катастроф, що відбуваються в просторі душі.

Це, на мій погляд, має прямий стосунок до ренесансних студій, бо власне у пізньому ренесансі з'являються як рефлексії стосовно явища, так і саме явище внутрішнього катастрофізму, тобто катастрофізму суб'єктивного, персонального, особистісного, коли катастрофи розгортаються в першу чергу чи головним чином у внутрішньому світі, торкаються підвалин світосприймання, переживання буття, образу світу в свідомості, ґрунтовно значущих моделей світу в його цілісності й фрагментах, стосунків людини зі світом, поведінки в ньому тощо⁶.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб окреслити поняття інтенціонально-екзистенційної катастрофи як катастрофи у внутрішньому світі героя та дослідити на матеріалі трагедії «Гамлет» особливий різновид такої катастрофи, що пов'язаний із спустошенням інтенційної сфери суб'єкта, втратою нею повноти й неможливістю її доповнення.

Актуальність дослідження зумовлюється розробкою концептуального апарату феноменологічного аналізу ціннісного змісту твору, що дає можливість по-новому висвітлити явище внутрішньої катастрофи, побачити її зв'язок із проблемами повноти буття, екзистенції, внутрішнього світу, здобування й втрати цієї повноти, можливості чи неможливості доповнення або ж повернення переживання інтенціональної повноти.

Гамлет як образ і гамлетівська колізія в контексті порівняльних досліджень, що спираються на

⁶ Адмони В. Стихия философской мысли в драматургии Шекспира / В. Адмони // Шекспировские чтения 1976. – М. : «Наука», 1977. – С. 7-12.; Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М. : «Мысль», 1978. – с. 601. та ін.

феноменологічну методологію⁷, цікаві в першу чергу тому, що вони входять в культурну парадигму, можуть бути джерелом численних асоціацій, концептів, філософських узагальнень чи символічних прочитань, інакше кажучи, входять як образ і контекстуально-ситуативна структура до мови культури, якою послуговуються митці й читачі ще й досі.

Гамлет тут має розглядатися як інтенціональний суб'єкт (тобто суб'єкт сприйняття, переживання, розуміння, усвідомлення, вибору, відповідальності, поведінки, екзистенції⁸), при чому особливий за якостями «ядра інтенціональності»⁹ або ж інтенціонального характеру¹⁰. Колізія ж гамлетівська є особливою катастрофічною ситуацією, специфіка якої полягає в тому, що вона не є суто соціальною, пов'язаною із взаємодією контрагентів, головне в ній те, що це катастрофа екзистенціальна й власне інтенціональна, бо розгортається вона в свідомості й, хоча викликана зовнішніми чинниками, постає в першу чергу як катастрофа внутрішнього світу, що й становить головне в сутності явища гамлетизму, який має широке типологічне значення.

Подальша розробка власне шекспірівського матеріалу здійснюється з метою виявлення тих моментів в гамлетівській колізії, в його поведінці, екзистенціальному стані й свідомості, які мають стосунок до гамлетизму. Цікавим тут є не образ сам по собі, а образ як певна одиниця мови культури. Що ж ще притаманно цій одиниці культурної парадигми?

⁷ Уліцька Д. Цит. вид.; Ингарден Р. Цит. вид.; Гуссерль Э. Цит. вид.

⁸ Про поняття інтенціонального суб'єкта див.: Маринчак В.А. Інтенціональний суб'єкт и «дом бытия» / В. А. Маринчак // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2007. – № 787: Філологія. – Вип. 52. – С. 7-12.

⁹ Про відповідне поняття див.: Маринчак В.А. Інтенціональное исследование ценностной семантики ... – С. 46.

¹⁰ Див.: Гуссерль Э. Цит. вид. – С. 148.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Гамлет – інтенціональний суб'єкт з виразним характером, певною внутрішньою послідовністю. Разом з тим його позитивні погляди й програми залишаються не окресленими. Потужна духовна енергія поєднується з невизначеністю цілей, спрямування тощо. Саме це, мабуть, мав на увазі Б. Пастернак, згадуючи про «неспрямовану духовність» Гамлета¹¹. Властива гамлетизмові колізія, певно, й полягає в тому, що окресленість, визначеність, спрямованість тут неможливі. Інтенціональний суб'єкт в цій колізії знає, що заперечує, від чого відштовхується, але не артикулює того, що протиставляє заперечуваному. Бо шукає абсолютних рішень, які неможливі, ідеалу, що є недосяжним. І зупиняється, бо без перспективи досягнення ідеалу будь-яка діяльність для нього не має сенсу.

Такий суб'єкт є несумісним з наявним існуванням, бо в ньому немає того, з чим він міг би ототожнитись. Він стає приреченим на загибель, і не лише тому, що простіші мотивації його контрагентів більш потужні й передбачають пряму й послідовну дію. Річ у тім, що він, розуміючи безглуздість дії, втрачаючи перспективу, не має можливості зберігати єдність інтенціонального синтезу (єдність свідомості, усвідомленого образу світу, моделі буття й розгортання інтенціональних актів сприйняття, розуміння, усвідомлення, рішення тощо та їх послідовностей в часі). Відповідно він не може мати цілеспрямованої дії й єдності поведінки¹².

Отже, внутрішній розпад, втрата внутрішньої цілісності, внутрішньої єдності – це одна з головних особливостей даної колізії, яка дійсно постає як в першу

¹¹ Пастернак Б.Л. Собрание сочинений. В 5-ти т. / Б. Л. Пастернак. – М. : Художественная література, 1991. – Т. 4. – С. 703.

¹² Про єдність інтенціонального синтезу й поведінки як важливі, аксіологічно значущі характеристики інтенціональності в художньому творі див.: Маринчак В.А. Интенциональное исследование ... – С. 46, 48, 60, 100; Гуссерль Э. Цит. вид. – С. 122, 148, 223, 232.

чергу внутрішня, інтенціональна катастрофа. В такому стані неминучими в переживанні буття стають відчуженість, екзистенційна самотність. Остання, як здається, потребує додаткового розгляду. Враховуючи досвід дослідження цінності в її зв'язку з поняттям повноти буття¹³, зосередимось при цьому на такій темі: темі неможливості доповнювання до екзистенційної повноти (як до повноти існування і переживання буття) й до інтенціональної повноти (як повноти осягнення, повноти образу світу й моделі буття).

Перебіг подій в трагедії починається із зовнішньої катастрофи (смерті батька). Але це призводить до того, що катастрофічність стає головною ознакою існування Гамлета, а разом з тим і його внутрішнього стану. Фундаментально істотна втрата завжди руйнує буття й спустошує внутрішній світ. Ясно, що, як це часто буває по втраті, в очах Гамлета батько постає як ідеалізований, мало не ідеальний образ. Такий образ посідає в моделі світу чільне місце – центру або ж підвалини. Тим глибше відчуття неможливості осягнення повноти буття. Адже в ньому тепер немає ані центру, ані підвалин. Відповідно виникає стан внутрішньої катастрофи, пов'язаної з неможливістю подолання власної неповноти.

Друга катастрофа в переддії трагедії – квапливий шлюб матері з Клавдієм – набагато сильніше вражає внутрішній світ Гамлета. Бо втрата батька – це втрата носія цінностей. Шлюб же матері – це втрата близькою тобі людиною на твоїх очах самих цінностей, ба більше – зневаження їх (йдеться про любов, вірність, адекватність в ціннісному ставленні до речей, ієрархію цінностей). Тут

¹³ Див.: *Лосский Н.О.* Ценность и бытие / Н. О. Лосский. – Харьков : «Фолио». Москва: «Аст», 2000. – С. 37, 57, 71; *Франк С.Л.* Смысл жизни / С. Л. Франк // Смысл жизни: Антология. – М. : Изд. группа «Прогресс – Культура», 1994. – С. 516, 518, 564, 565; *Маринчак В.А.* Интенциональное исследование ... – С. 65.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

світ і його образ не просто втратив щось, через що спустошився й перейшов до стану неповноти. Тут і світ, і його образ похитнулись: у світі знехтувано найістотні цінності. Звідси відповідна реакція Гамлета:

*... Яке нікчемне, марне й недолуге
Все, що на світі діється...*

*Немов город неполотий, де густо
Бувають бур'яни. Саме огидне
Його заповонило.*

*...В квапливості оцій
Добра немає і не може бути.¹⁴*

Тут істотно, що змінився не світ (він яким був, таким і є), змінився, спустошився, обернувся руїною образ світу. Це в ньому тепер центральне місце посідають не вірність і любов, а зрада й «несталість жіноча». В сприйнятті й переживанні світ став чужим і ворожим. В цьому (інтенціональному) світі, тобто в світі, що постає як певна картина в свідомості, який постає у внутрішньому просторі особистості, нема тепер ні батька, ні матері. Нема людей, яких ти приймав в усій повноті і які так само в усій повноті приймали тебе. Але плюс до того втрачене найістотне, що зв'язує людей – любов. Бо любов померлого невідчутна, любов зрадниці неприйнятна, любов до небіжчика неповноцінна. Звідси – екзистенційна самотність.

Відповідно виникає відчуття недостатності, неповноти, власної частковості, що спричиняє прагнення доповнити образ світу й екзистенцію в цілому. Без цього неможливий ціннісний синтез, неможлива гідна відповідь на виклик катастрофізму, неможливе відновлення цілісного образу світу, єдності й узгодженості інтенціонального синтезу й поведінки. А також –

¹⁴ Тут і далі трагедія В. Шекспіра «Гамлет» цитується за виданням: Шекспір В. Гамлет // Трагедії / В. Шекспір ; [пер. з англ. Г. Кочур]. – Харків : Фоліо, 2004. – С. 165–310.

самоконституювання, наповнення інтенціонального обширу, в цілому – відновлення з руїни всього внутрішнього життя.

Маємо певну мотиваційну базу для прагнення доповнити світ особистості.

Чим можна доповнити або ж заново наповнити зруйнований і спустошений внутрішній світ? Теоретично це міг би бути світ цінностей. Але цінності перед очима Гамлета спаплюжені. Добре було б долучитися до Царства Божого. Та він закинутий у пекло й має пекельний стан всередині себе. Могла б придатися цілеспрямована діяльність. Але ж і вона або неможлива, або неприйнятна. Людські стосунки? Та поряд, за винятком Гораціо, жодної людини, гідної дружнього ставлення. Та й Гораціо не може бути повноцінним учасником подій, його роль – співчутливе спостереження, чого недостатньо Гамлетові в стані зовнішньої й внутрішньої катастрофи.

Треба одразу зазначити, що згідно з уявленнями ідеалістичної аксіології, персоналізму, релігійної філософії, повноцінне взаємне доповнювання можливе саме в любові¹⁵. Але в любові, потрактованій особливим чином. Це мають бути такі стосунки, коли особистість може звернутись до іншої особистості з найпотаємнішим і заповітним, з найглибшим і найвищим, відчуваючи, що вона звертається до спорідненого внутрішнього світу. Коли вона може довіряти й довірятись, може розраховувати на розуміння й прийнятність своєї

¹⁵ Бердяев Н.А. Метафизика пола и любви / Н. А. Бердяев // Русский эрос или философия любви в России. – М.: Прогресс, 1991. – С. 243; Вышеславцев Б.П. Достоевский о любви и бессмертии / Б. П. Вышеславцев // О Достоевском: Творчество Достоевского в русской мысли. – М.: Книга, 1990. – С. 406; Соловьев В.С. Смысл любви / В. С. Соловьев // Русский эрос или философия любви в России. – М.: Прогресс, 1991. – С. 67; Франк С.Л. Религия любви / С. Л. Франк // Русский эрос или философия любви в России. – М.: Прогресс, 1991. – С. 408.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

особистості в усій її повноті. Коли інша особистість доповнює тебе до повноти цим цілісним прийняттям тебе, а ти в свою чергу через те ж саме – спорідненість, прийняття, розуміння – можеш доповнити її.

Але це є формула любовної дружби й дружньої любові, того, що може виникати саме в подружжі (і в формальному, і в неформальному значенні цього слова).

Отже, Гамлету для доповнення його недостатності, частковості була необхідна власне любов. Й особливо гострою стала ця потреба тоді, коли він по смерті батька втратив перебування в любові.

Історія його любові до Офелії розгорталась до початку сценічної дії, але після початку перебігу актуальних для трагедійної колізії подій. Невідомо, чи були у Гамлета визначені почуття до Офелії перш ніж він відбув до Віттенбергу і поки перебував там. Відомо лише зі слів Полонія, що саме в останній час Гамлет часто бачився наодинці з Офелією. А це ж певно час після його повернення до Ельсінору, це, можливо, ті самі перші майже два місяці, які проминули після смерті батька.

Любов, безумовно, може початись з ірраціонального потягу, з безпосередньої закоханості. Але має вагу й те, що втрата перебування в любові батька і відповідного почування викликає екзистенційну самотність, по тому потребу в доповненні і, відповідно, виникнення чи інтенсивне посилення почуття до Офелії. А це почуття, власне, вбачає в ній ту, що споріднена, що може зрозуміти, прийняти у свою любов і відповідно плекати цілісність того, хто її любить, бути доповненою і доповнювати, мати його за улюбленого друга й бути з ним подружжям (в тому самому неформальному значенні слова). Це було його прагненням, його надією й мрією. По смерті Офелії, коли все марнотне відступає, він пригадує модус чи міру свого колишнього почуття (власне свого прагнення, своєї надії чи мрії):

*Офелію любив я ... й сорок тисяч
Братів, з'єднавши всю свою любов,
Мою не здужали б. (V, 1)*

Коли ж розгорталася історія цієї любові, Гамлет писав: *«Але що я люблю тебе від серця, так, від щирого серця, ти цьому повір, моя хороша. Прощай. Твій, моя найдорожча владарко, поки ця машина належить йому, Гамлет».* (II, 2)

Зауважмо, що в порядку сценічної дії ми не бачимо продовження історії Гамлетової любові. На поверхні це явно спричиняється власне Полонієм. Але має бути й більш глибинна причина. Можна припустити, що катастрофа зради матір'ю пам'яті батька призводить до перегляду Гамлетом і своїх стосунків з Офелією. Ось головне, що він зрозумів: *«Несталосте твоє імення, жінко!»*. Любов в його очах після цього знецінюється. Бо в ній чи в її виявленнях він тепер вбачає фальш, «підмальовування».

Якщо розкривати проблему в феноменологічних термінах, то любов визначається як ціннісне інтенціональне ставлення до свого предмета, який стає інтенціональним (постає в свідомості як те, на що вона спрямована в першу чергу) і відповідно ціннісно забарвленим (важливим, необхідним в плані наповнення інтенціонального обширу, без чого він залишається порожнім, відповідно особистість не здійснює себе) саме тому, що та, на кого спрямоване твоє почуття, дає (або ж з твоєї точки зору здатна дати) адекватну відповідь на явлення твоєї ідентичності, підтримує і зміцнює цю ідентичність, надає їй можливість відбутися в усій повноті.

Любов на початку своєї історії – це прагнення, надія, мрія стосовно того, що предмет її ідентичний тобі, що він доповнить і розкриє твою ідентичність та що ти допоможеш розкритись і утвердитись ідентичності

IV. Свіжий погляд на давні тексти

іншого, через що ти й стаєш таким потрібним і незамінним.

Чому такі стосунки пов'язуються із любов'ю в статевого розумінні? Тут можна зробити такі припущення. В першу чергу: серед людських стосунків, мабуть, лише любов між чоловіком і жінкою тяжіє до тривалості («аж до смерті» – говорить в шлюбній обітниці). В усякому разі можна мати таку надію. А це означає повноту здійснення долі, поєднаної з іншою долею, через що й здобувається цілісність і повнота. З іншого боку, тут, безумовно, має вагу й те, що емоційна сфера почуттям любові між чоловіком і жінкою захоплюється повністю, задіяним тут є увесь спектр емоцій. Але, мабуть, головне те, що ця любов охоплює всю повноту особистості, в неподільній єдності тілесного з духовним. Цю ж єдність в усій повноті відкриває доба Ренесансу. Можливо, саме тому ренесансна духовність і ренесансна особистість найбільш виразно розкриваються в трактуванні любові (в єдності філії, еросу й агапе). Принаймні у Шекспіра це дуже яскраво виявляється в його трагедіях. У «Гамлеті» ж цей новий тип любові стикається з пізньоренесансним катастрофізмом в усій його потужності.

Тут ще раз зауважимо: в долі внутрішнього світу Гамлета, у внутрішній катастрофі, що ним переживається, багато важить квапливий шлюб матері. Що вбачає принц в її історії? Що її відповідність ідентичності батька була удаваною, фальшивою, тому й нетривкою. Що доля її з батьковою насправді не поєдналася. Що вона не відповідає тому типові любові, який є бажаним для нього.

Отримані висновки Гамлет поширює на весь світ, на все жіноцтво, на всі шлюби. Не дивно, що в центральній сцені з Офелією (III, 1) він підкреслює знецінення чи падіння в його очах ідеалу любові, відповідно ідеалу

ренесансної особистості. Йдеться про розпад єдності між чеснотою і красою, перевагу розбещеності над невинністю, перспективу глухого кута для любові (чому і є кращим іти в черниці). Мова про тотальне зрадництво: *«не йми віри нікому з нас»*, з одного боку, а з іншого, *«розумні аж надто добре знають, на яких потвор ви їх обертаєте»*. До речі, М. Морозов в коментарі зазначив, що під потворою чи страховищем мається на увазі рогоносець¹⁶. І нарешті про тотальну фальшивість: *«та ще вдаєте, ніби вся ця ваша розбещеність – це чистісінька невинність»*.

Отже, для Гамлета ренесансний гуманістичний ідеал особистості міг бути пов'язаним з явленням в людині, в її почуттях, свідомості й поведінці нового типу любові. Цей ідеал потоптано. Не дивно, що в тій вирішальній і єдиній змістовній розмові з Офелією він говорить: *«від цього я й з глузду з'їхав. Ніяких шлюбів»* (III, 1).

Таким чином, Гамлет дійшов висновку про неможливість доповнення власної (та й будь-чєї) частковості через любов. Він тепер себе сам прирікає на неповноту, недоповнюваність, на екзистенційну самотність.

Але та ж неможливість доповнення через любов закладалась і зусиллями іншої сторони. Якщо Лаерт, застерігаючи Офелію, припускає, що, мовляв:

Тебе, можливо, він тепер і любить

Без хитрощів, без ошуканства, щиро.. .(I, 3)

То Полоній трактує почуття Гамлета в ключі суто цинічному (в чому розкривається його власний досвід і погляд на любов):

Не йми ти віри

Тим присяганням, бо вони облесні,

На них чуже святенницьке вбрання,

¹⁶ Морозов М.М. Избранные статьи и переводы / М. М. Морозов. – М. : ГИХЛ, 1954. – С. 457.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

*Щоб нечестиві приховать бажання
Та щоб тебе ввести в оману легше. (I, 3)*

Полоній наказує Офелії припинити зустрічатися з Гамлетом. І та кориться йому. Отже, ті два місяці, що проминули між першим і другим актами, Гамлет з нею не бачився. Офелія не приймала ані його, ані листів від нього. Тобто вона (хоч і змушено) відмовила йому в зустрічах тоді, коли катастрофічність його становища і стану (після зустрічі з привидами) була граничною. Мабуть, це й спричиняє остаточне утвердження в його свідомості того, що його надії стосовно Офелії не справдились: вона не виявила спорідненості з ним, з нею так само неможливо ідентифікуватись, як з будь-ким. Вона не зможе допомогти розкритися його ідентичності, ствердитися в ній, не зможе сприяти йому здобути повноту існування тощо. Такою може бути реконструкція погляду Гамлета. Але є й об'єктивні підстави вважати, що Офелія не здатна розуміти Гамлета, відповідно й приймати його ідентичність в усій повноті. Це вона виявляє у висловлюванні після вирішальної зустрічі з Гамлетом, кажучи про нього:

*... Шляхетний розум!
... Виглядом – придворний,
Словами – вчений, войовник – мечем,
Надія й вицвіт нашої держави,
Довершеності дзеркало й взірець. (III, 1)*

Тут жодного нестандартного слова, тут не зазначено нічого специфічного для Гамлета. Ця характеристика без корективів може бути застосована до Лаерта, до Фортінбраса тощо. Особистості тут нема й сліду. Подібне ж виявляється, коли Офелія збожеволіла. А це стан, коли людина може прохопитися словом про істинне ставлення до тих чи інших речей. Так от, тоді вона жодного разу не згадує Гамлета. В неї на думці смерть батька та... Робін з

пісеньки, валентинки та шлюб, неможливий з причин, про які в пісеньці йдеться.

Отже, Офелія не була спроможна поділити з Гамлетом тягар навіть хоча б емоційний, годі вже казати про тягар відповідальності, який з'являється, коли він усвідомлює:

*Звихнувся час наш. Мій талане клятий,
Що я той вивих мушу направляти! (III, 1)*

Суттєво, що повернення Гамлета до активності після двох місяців, які проминули уже після появи привида, починається з шокуючого візиту до Офелії, коли він, за її словами, виглядає й дивиться так,

*як ніби
Із пекла щойно вирвався і хоче
Він про пекельні жахи розповісти. (I, 4)*

Для чого він «пильно так вдивлявся» в обличчя Офелії, «немов хотів його намалювати»? Чому він «Жалісно і глибоко зітхнув так, наче це зітхання передсмертне»? (I, 4). Можлива безліч тлумачень. В термінах інтенційно-екзистенційного підходу про це можна сказати так: це відбиток в дивовижній (свідомо уподібненій до божевілля) поведінці того, що сталася катастрофа, і катастрофа ця внутрішня – пекло розкрилося в самій душі. Надії на те, що Офелія поділить з ним цей емоційний тягар, розрішить своїм почуттям пекельний стан, доповнить його внутрішній світ (що насправді лежить в руїнах), що поверне його тим до життя, – ці надії не справдилися. Гамлет в цілковитій самотності має йти на борню із цим світом і часом, що звихнулись. Він, як той, хто додумував завжди все до кінця, міг розуміти, що є приреченим. Тому він закарбовує в пам'яті обличчя тої, котру любив, бо, можна припустити, у цій сцені він із Офелією прощається на порозі рішучих випробувань.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Але він дійсно її більше не любить, бо в розчаруванні відкинув любов, отже, прощається він тут і з любов'ю. А це набагато більш значуще. Та насправді відкидання любові, неможливість любові підриває підвалини його існування. Не дивно, що його зітхання нагадує передсмертне.

Чи здогадується він, що Офелії було заборонено його приймати та що вона без заперечень погодилась із цим, невідомо. Мав би здогадуватись глядач, який знає про це та й про те, що вона погодилась ще й бути «приманкою», щоб Клавдій і Полоній, «шпигуни законні», могли дізнатись,

чи насправді

Любов йому страждання завдає,

Чи що інакше. (III, 1)

Глядач бачить, що Офелія, як тепер і її батько, мріє про шлюб, і це мотивує її покірність батькові в даному разі. Та заради цієї примарної можливості приходиться здійснити одну – маленьку – зраду, втім одразу ж викрити Гамлетом. Вона поза своїми мотивами нічого не чує. Тому так розходяться оцінки сцени у неї і в короля. Клавдій вважає:

Те, що казав він, хоч було й безладне,

Проте не божевільне. (III, 1)

Офелія ж вигукує: Потьмарився такий шляхетний розум! Потьмарився, бо Гамлет, бач, не хоче брати шлюб («ніяких шлюбів»), та ще й посилає її в черниці. Ось що для неї безум.

Власне в цій сцені з Офелією покладено край попередньому стану почуття й ставлення Гамлета до неї. Уже протягом цієї сцени можна побачити, що Гамлет зі свого лексикону і свого розуміння переходить на лексику і логіку Полонія, коли мовить «*скорше краса перетворить чесноту на зводню*», «*усі ми пройдисвіти*», «*розумні аж надто добре знають, на яких потвор ви їх*

обертає», «вдає, що вся ця розбещеність це чистісінька невинність». Особливо ж різко й демонстративно зміна ставлення й способу спілкування з Офелією виглядає в сцені «мишоловки». Він тут абсолютно брутальний, мабуть, тому, що відчуження його з Офелією, надто після того, як вона побувала приманкою, сягає краю. Та поміж брутальностями раз у раз проривається потаємне, те, чим вражена душа.

Ось одна реакція: *«Погляньте, як весело виглядає моя мати, а ще нема двох годин, як помер батько»* (III, 2). Друга реакція: на слово «коротке» – *«як жіноче кохання»*. Третя: на слова *«Щоразу не краще, а гірше»* – *«Отак саме вашим чоловікам»*. Все це в діалозі з тою, яка є *«магніт, що більше притягає»*. Потяг залишився, та любов виявилася неможливою – і це остаточно.

Далі у Гамлета – мовчання, у нас – ескізні узагальнення. Гамлет занурений у ряд різноманітних зовнішніх катастроф. Катастрофами захоплені різні виміри його внутрішнього життя. Виявлена ним неможливість доповнювання його світу, його душевного простору, його інтенціонального обширу, його руїнної екзистенції має надзвичайне значення. Бо, підкреслю ще раз, особистість ніде не може так здійснити себе, так осягнути повноту буття, як в любові. Якщо доля забирає все, але залишається любов, повнота буття досяжна. І навпаки: відсутність, неможливість любові, втрата її, зрада в ній спустошує світ людини, її внутрішній простір звужується, вона втрачає те, що давало б можливість жити повним життям (і навіть попри все, всупереч усьому). Мабуть, в певному розумінні повноцінне існування людина має тільки в любові, тільки через любов.

Гамлет любив. Та обраниця його Офелія по-своєму теж не рівня йому. І на неї поширюється не те, чого міг прагнути і про що міг мріяти Гамлет, але те, що іде від

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Полонія, Клавдія, Гертруди, – ті ж закони, ті ж стереотипи. Любов виявилась приреченою. Це катастрофа без катарсису, загибель без смислу, остаточна поразка. При наявності катарсису загибель особи супроводжується збереженням цінності, більше за те – піднесенням тої цінності. Тут, в ситуації з любов'ю у Гамлета, сходить нанівець сама цінність. Жоден із аспектів Гамлетової трагічної колізії не є таким безнадійним. Якщо не це вбиває Гамлета, то лише тому, що надто багато сил спрямовано проти нього, він не встигає реагувати на них, не має можливості досягнути своє вкрай сповнене відчаю становище, викликане втратою: не коханої – любові (та й її можливості).

Отже, через застосування інтенціонально-екзистенційного підходу з'ясовується сутність тих позитивних уявлень стосовно любові, які мали бути об'єктивно притаманні особистості такого типу, з'ясовується роль так потрактованої любові в моделі світу, яку має подібна особистість, виявляється один із різновидів інтенційно-екзистенційної катастрофи, що відбувається через неможливість доповнювання (а відтак – здобування повноти) за рахунок любові для особистості в її екзистенції, в досяжному для неї інтенційному обширі. А це і є вирок. Пережити це – неможливо.